

ПРОБЛЕМАТИКА МЖЕТНІЧНИХ СТОСУНКІВ У ГАЛИЧИНІ
МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНКОВИХ
ПЕРЕХРЕСНИХ СТЕЖОК ТА ГОЛЬДЕЛЬМАНОВИХ
ЛИСТІВ ЖИДІВСЬКОГО СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТА ПРО УКРАЇНУ)

Іван Монолатій

Prykarpatski Państwowy Uniwersytet
w Iwano-Frankiwsku

Пам'яті проф. Рашида Капланова

PROBLEMATYKA STOSUNKÓW NARODOWOŚCIOWYCH W GALICJI
PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU (NA PRZYKŁADZIE *PERECHRESNYCH STEŻOK*
FRANKI I *ŁYSTIW ŻYDIWSKOHO SOCIAL-DEMOKRATA PRO UKRAJINU*
GOLDELMANA)

Iwan Monalatiј

Streszczenie. Autor charakteryzuje stosunki oraz antagonizmy, istniejące pomiędzy różnymi narodowościami, zamieszkującymi Galicję w końcu XIX i na początku XX w. Ukazuje, iż znalazły one odbicie w powieści Iwana Franki *Perechresni steżky* (1900) oraz we wspomnieniach żydowskiego działacza politycznego i społecznego Samuela Goldelmana *Łysty żydiwskoho social-demokrata pro Ukrainu* (1920). Widoczna jest intertekstualna zależność pism Goldelmana od literackiej kreacji Franki. Szczególnie wyeksponowane zostały konfliktorodne praktyki zaliczania Żydów do narodowości dominującej w danej części Galicji.

Słowa kluczowe: konflikty narodowościowe, Galicja, intertekstualność, Franko, Goldelman

Жидівська спільнота зайняла свою нішу в чужому семантичному просторі русино-української, польсько-вірменської та австро-німецької Галичини модерного часу, додаючи їй виразного забарвлення. Складаючи вагомому частину поліетнічного населення західноукраїнського регіону, жидівство помітно вплинуло на формування місцевого соціокультурного середовища. Хоча галицькі жиди навечно зникли у лихоліттях Другої світової війни, яка спричинила загибель їхньої багатовікової цивілізації на середньоевропейських теренах, ідеї, інтерпретовані у художніх і публіцистичних творах доби можуть виявити багато чого спільного у розумінні стратегії українсько-жидівських взаємин представниками різних культур і менталітетів.

Для характеристики юдео-християнської амбівалентности в «пізньо-австрійській» Галичині важливими є ідеї роману Івана Франка *Перехресні*

стежки (1900), який є чільним для з'ясування проблеми українсько-жидівських взаємин на зламі XIX–XX ст. і зміст публіцистики політичного і громадського діяча, історика, економіста Соломона Гольдельмана *Листи жидівського соціал-демократа про Україну*, написані у 1920-х роках.

Показовими для розуміння окресленої проблематики будуть групові та індивідуальні рівні інтеракцій, які посідають важливе місце в західно-українських сюжетах взаємодії іншостей модерної доби. Останні відображають варіативність дій окремих етнофорів у контексті формування / коригування міжетнічних взаємин. Цю продуктивну ідею сучасної вітчизняної етнополітології можна реалізувати на прикладі її сторонніх глядачів та безпосередніх учасників.

Виходячи з дії темпорального фактору в інтеракціонізмі «чужих» у Західній Україні, слід зауважити, що до першої третини XIX ст. основні суперечності й конфлікти розгорталися поміж австрійськими німцями й поляками. Дещо пізніше, упродовж середини XIX ст. – початку XX ст. визначився інший протидіючий міжетнічний трикутник – поляки, українці, жиди. Сутність їхніх протиріч сучасна наука фокусує й вивчає в різних сферах: політичній, економічній, культурній¹.

Важливим у цій ситуації було й те, що специфічна етнополітична модель Габсбурзької монархії, передбачала гарантування рівності прав групи при одночасному невизнанні її соціокультурних особливостей. Саме таку позицію центральна влада обстоювала в «жидівському» питанні. Сутність її зводиться до констатації того, що будучи рівноправними австрійськими громадянами, жиди були позбавлені прав національної спільноти, яка, поза існуючим антисемітизмом, мала поважний вплив і престиж в рамках Габсбурзької монархії. Ця диспозиція не тільки певною мірою коригує усталену у вітчизняній науці оцінку Австрії, але й розширює обрії тих етнонаціональних моделей, які втілювалися державою зокрема на теренах Західної України в модерну добу². Ймовірно, її сутність можна визначати такою, що пропонує громадянське рівноправ'я в обмін на етнічне самозречення. За такої моделі небажаному з точки зору центральної влади «чужому» пропонується той своєрідний варіант рівності, який де-факто означає нерівність. Адже, враховуючи сучасні критерії в тлумаченні рівноправ'я, збереження самости громадянина, а отже – й групи, його слід трактувати невід'ємним, природним правом. Відтак ціна, яку мали сплачувати жиди Австрії за рівність з іншими громадянами,

¹ Докл. див.: I. Monolatiy, *Fenomen pogranicza i stosunki międzyetniczne w Europie Środkowo-Wschodniej: przykład Ukrainy Zachodniej*, [y:] *Феномен пагранічча: польская українская і беларуская літаратура – уплывы і ўзаемаўзбагачэнне* / Ред. Сяргей Кавалев і Ігар Набытовіч, Мінск 2008, с. 127–143.

² М. Гон, *Західноукраїнські сюжети взаємодії іншостей модерної доби*, [y:] «Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету», Вип. 1, Рівне 2008, с. 212–213.

– непропорційна, а застосована щодо них схема засвідчує використання владою в сфері етнонаціональних відносин елементів селективності³.

За переписом 1900 р. в Дунайській імперії нараховувалось 1 224 896 жидів. З них 11,09% мешкало в Галичині, 13,17% – на Буковині. В усіх інших коронних землях, за винятком Нижньої Австрії та Трієста, питома вага жидівського населення не перевищувала 2%. На початку ХХ ст. у Галичині мешкало 66,24% всього жидівського населення Австро-Угорщини. У Західній Галичині жида складала 7,71% від загальної кількості населення, у Східній Галичині – 12,75%. В той же час українці репрезентували 42% населення Галичини⁴.

Інший факт – за переписом 1910 р. жидів у Австро-Угорщині взагалі не було. Мова їдиш, якою вони спілкувалися, не визнавалася організаторами перепису самостійною мовою. Тому частина майже півтора-мільйонного жидівського загалу була зарахована до німців, частина – до поляків, угорців, українців. Майже 60 тис. жидів у 1910 р. визнали своєю розмовною мовою українську, ще 850 тис. галицьких жидів зарахували до поляків і ще близько 20 тис. – до австро-німців⁵.

Якщо політична влада й земля в Галичині перебували в руках поляків, то підприємництво і торгівля – в руках жидів. Соціальне становище жидівського населення було специфічним, що дозволяло І. Франкові висновувати, що «із культурно-історичного й народно-психологічного боку галицьке жидівство це такий дивний витвір, що його цілком не може зрозуміти ні людина, яка стоїть ізбоку, ні та, що знаходиться серед нього, бо кожному з них доводиться бачити іншу фізіономію й рівночасно рахуватися з іншими вартостями»⁶.

Приблизно 82% усіх галицьких жидів були пов'язані з торгівлею та промисловістю, а також жили з допомог, рент, позичкового капіталу. Вони були посередниками між містом і селом, їм належала оптова і роздрібна торгівля, корчми, оренда землі, нафтових промислів та ін. Жида складала майже половину місцевої інтелігенції, зокрема, в містах були переважно лікарями, правниками, аптекарями, артистами. Однак переважна більшість жидів жила за межею бідності⁷. Така національно-релігійна структура й особливості зайнятості та розселення не могли не викликати соціальних конфліктів, які, однак, не переросли в українсько-жидівські чи расові.

Як стверджують історики, значна частина жидів Галичини, особливо мешканці сіл і невеличких містечок, була україномовною. Без знання

³ Х. Арентд, *Джерела тоталітаризму*, Київ 2005, с. 287, 288.

⁴ Р. Гехтар, *Українці та жида. Кілька заміток про жидівську справу*, Львів 1937, с. 63.

⁵ *Еврейская энциклопедия*, Москва 1991, Том 6, с. 98.

⁶ І. Франко, *Семітизм і антисемітизм у Галичині*, [у:] Idem, *Zur Judenfrage (до юдейського питання). Статті*, Київ 2002, с. 14–15.

⁷ І. Погребинська, М. Гон, *Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (до проблеми українсько-єврейських взаємин)*, Київ 1997, с. 10–11.

української мови вони не могли б виконувати своєї посередницької функції, що було основою їх матеріального існування. Вже наприкінці XIX ст. в жидівському середовищі посилювався перехід з юдаїзму в греко-католицьке віросповідання, а також спільні українсько-жидівські шлюби⁸.

Та й власне українсько-жидівські відносини в Галичині формувалися під впливом складного комплексу економічних та політичних факторів. Основним політичним опонентом галицьких українців були не жиди, а поляки. Антагонізм між українцями і жидами був лише одним з аспектів більш масштабного польсько-українського конфлікту. В цьому конфлікті жиди, як правило, займали сторону поляків. Довготривала відсутність власної національної держави та панування чужонаціональних політичних систем стали причинами не лише соціальної неструктурованості та економічної слабкості українців у західному регіоні України, але й того, що у політико-правовому відношенні українці на власних землях були поставлені в становище національної меншини.

Українсько-жидівський передвиборчий союз 1907 р. в Галичині та аналогічні спроби 1908–1910 рр. на Буковині наочно показали, що розбудоване політичне і публічне життя в Австро-Угорщині кінця XIX – початку XX ст. як такий собі громовідвід переводило частину етнічних конфліктів в легальну сферу, тим самим зменшуючи напруженість в етнічних і політичних взаєминах. Якщо у випадку виборів 1907 р. на рівні Галичини баланс сил у польсько-українсько-жидівському трикутнику змінився лише ситуативно і був мінімальним (що довели парламентські вибори 1911 р.), то у випадку Буковини 1908–1910 рр. на рівні виборів до Райхсрату і крайового сейму, своєрідними індикаторами українсько-жидівського порозуміння вбачалися ліквідація етносепаратистських рухів, подолання тенденції одностайно-категоричного несприйняття соціокультурних цінностей титульного етносу в іншоетнічному середовищі⁹.

Та поза цими спорадичними українсько-жидівськими ініціативами, жиди в Галичині займали традиційно пропольську позицію. Наприкінці XIX ст. серед певних верств жидівської спільноти набрав сили рух за колонізацію жидів. Його прихильники взагалі не вважали галицьких жидів окремою нацією, визнаючи за ними лише віросповідні особливості. Ця позиція знаходила підтримку у частини польських політиків, які, розуміючи значення жидівських голосів, навіть згоджувалися виділити для своїх «асимільованих братів» депутатські мандати. Більшість галицьких

---

⁸ Я. Дашкевич, *Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX – початок XX ст.)*, „Український історичний журнал”, Київ 1990, № 10, с. 64–65.

⁹ І. Монолатій, *Міжетнічні компроміси та консенсуси в Австро-Угорщині: історична ретроспектива та етнополітичне значення*, „Буковинський журнал”, Чернівці 2007, № 2–3, с. 136–138.

жидів не асимілювалася з довколишнім нежидівським середовищем. Це правило не поширювалося однак на жидівську верхівку, яка значною мірою спочатку сприймала німецьку, а згодом – і польську мови. Пік польської асиміляції загострився в останні десятиліття XIX ст.

Приклад цьому – Франковий персонаж, асимільований галицький жид, бурмістр Рессельберг – «гарячий польський патріот, один із видніших діячів так званого асиміляційного напрямку»¹⁰ та учасник повстання 1863 р. Як зазначає автор, саме ця обставина стала «найбільшою рекомендацією для всяких автономічних урядів, для дохідних посад і гонорів...».

Ось як І. Франко характеризує цього «гарячого польського патріота»: «Пан Рессельберг [...] був кілька літ послом з титулу своєї „боротьби за вітчизну“, належав у соймі до бюджетової комісії і хоч не полишив по собі слідів у історії нашої автономії, то проте, вернувши до домашніх пенатів, тішився великою повагою. Хоч лікар із нього був неособливий, то проте він мав розум, оженившись багатим, і, як один із перших багатців міста, ввійшов до міської ради, а швидко потім був вибраний бурмістром. Звільна, зручно він заінагурував у місті ту жидівську господарку, що з часом зробилася типовою для більшості галицьких міст, ту господарку, що витворює в місті кліки всемогучих жидів – пропінаторів, ліверантів і інших п'явок, прикрашує місто блиском зверхньої культури, запроваджує тротуари, газ, омнібуси, закладає парки і прогульки, але в заміну за ті добродійства немилосердно висисає міську людність, випорожнює каси, вимітає грошові засоби, пустошить ліси і розпродує комунальні землі. Такі патріоти, як Рессельберг, – то найліпша покришка для господарки таких клік, особливо тоді, коли вони особисто незаплямлені, а надто мають і вміють піддержувати добрі зносини з усіма впливовими християнами в місті і в околиці»¹¹.

Сюжетну лінію І. Франка унаочнює і підтверджує видатний жидівський політичний мислитель, один із провідних ідеологів сіонізму, Володимир (Зеєв) Жаботинський. З цього приводу він писав: «У кожному окремому випадку та сторона, яка через свою впливовість або багатство мала сильніші засоби тиску, примушувала місцевих жидів іти разом з нею для уярмлення іншої народности. У Галичині цією сильнішою стороною були поляки, і вони широко «використовували» та «утилізували» затуркане неосвічене галицьке жидівство для національного гноблення українського народу»¹².

Показовим у цьому випадку є позиція асиміляторів у питанні про утворення національних виборчих курій. Адже вони безкомпромісно висловлювались проти утворення самостійної «Жидівської курії», вважаючи, що жида, будучи не нацією, а лише релігійною групою, мають голосувати у скла-

¹⁰ І. Франко, *Перехресні стежки*, [у:] Idem, *Вибрані твори у трьох томах*, Т. 2: Проза, драматургія / Упор. та ред. З. Гузар, Дрогобич: Коло 2005, с. 378.

¹¹ *Ibidem*, с. 379.

¹² В. Жаботинський, *Вибрані статті з національного питання*, Київ 1991, с. 41.

ді польської національної курії. У прокламації з'їзду представників асиміляторських громад зокрема вказувалося:

Жидівське населення Галичини ніколи не відчувало себе окремою нацією і не вимагає для себе національних прав, а визнає себе інтегральною частиною польської національності, інтереси якої є і наші інтереси. У якості віросповідної групи із специфічними для себе інтересами ми водночас сподіваємось, що наші брати поляки – християни дадуть нам можливість мати і своїх представників у загальнонаціональній парламентській делегації¹³.

Позиція асиміляторів, яка об'єктивно була спрямована на підтримку польського політичного та економічного панування у Галичині, зустрічала осуд з боку українських національних кіл і політичних партій. Вони рішуче виступали проти використання жидів як знаряддя національного гноблення українського народу. Гострий осуд зустрічала політика асиміляторів і з боку жидівських національних рухів. Володимир Жаботинський писав:

Відомо, якої догідливості дійшов тепер на польській службі галицький асимілятор, славетний «Мошко». Він і туди, він і сюди, він за польщизну ладний душу покласти, він за польську культуру ладен розчавити і русинів, і жидів... А чи не хочете знати історію цього польського ентузіазму? Яскравим зразком її був покійний депутат Еміль Бик, член «Польського кола» і завзятий польонізатор, що помер 1906 року. Ще 1873 року він перебував усією душею в німцях, подорожував Галичиною і агітував жидів записуватися до німецької партії. Але потім, добре огледівшись і побачивши, куди вітер дме, він «покинув бути» німцем і «зробився» поляком з такою легкістю, з якою людина з фактора робиться сватом... І такої еволюції зазнала вся старша генерація асиміляторів¹⁴.

Коли часи в Галичині знову змінилися, наголошує В. Жаботинський, а «на сцену щораз рішуче висувається новий претендент: русини», «духовні брати Еміля Бика, з недальньогоглядністю, типовою для всіх ренегатів, на весь голос підхоплюють гасло «геть гайдамаків!»¹⁵. На противагу асиміляторам і ортодоксам, галицькі сіоністи виступили з вимогою створення окремої жидівської виборчої курії. На підтримку цієї ідеї були проведені численні народні мітинги; на адресу уряду були надіслані телеграми та петиції майже від 250 міст і містечок Галичини з вимогою національного представництва для жидів.

Підкреслимо, що у зазначений період жидівство західноукраїнських земель переживало фазу політизації національного руху. Політичний сіонізм, що з'явився в цей час, протиставляв релігії (традиційному критерієві самоідентифікації жидів) національну свідомість. Остання і стала чинником, який активізував виникнення низки національних жидівських партій. Розмежування між сіонізмом та автономізмом спричинило домагання широкої мовно-культурної, громадської, релігійної автономії в галуті (країнах розсіяння). Унаслідок цього, від кінця XIX ст. у Галичині став міцніти

¹³ *Еврейская энциклопедия*, Москва 1991, Т. 5, с. 140.

¹⁴ В. Жаботинський, *Вибрані статті з національного питання...*, с. 107–108.

¹⁵ *Ibidem*, с. 108.

сіоністський та український рухи, а тому для подальшого українсько-жидівського союзу склалися певні умови. Потреба протистояти сильнішому суперникові змушувала слабші сторони до компромісу між собою. Такою була природа українсько-жидівського союзу 1907 р. в Галичині. Останній був побудований на антагонізмі до спільного ворога – польського націоналізму.

На зламі століть, спільно з іншими українськими політиками, посол австрійського парламенту Юліян Романчук (1842–1932) небезуспішно торував курс на досягнення політичного консенсусу з жидами Галичини¹⁶.

Відгуком на ці події стала публікація відомої статті В. Жаботинського *Євреї та русини*. У ній він писав:

Одна з найясніших сторін у нинішньому русі галицького єврейства – це саме протест проти «використання» єврейських голосів для зміцнення польської зверхності над русинським населенням. Бути рабами і допомагати поневоленню інших – обидві частини цієї ролі, очевидно, однаково набридли нашим братам з-під Підволочиського. Це зрозуміли й русини – читач пам'ятає, мабуть, як підтримали їхні депутати Василько та Романчук вимогу щодо окремого представництва для євреїв¹⁷.

Вимоги українських політиків включали вимоги здійснити розподіл мандатів не за територіальним принципом, а за національними виборчими округами, не допустити нерівноправних виборів у Галичині порівняно з іншими краями, а також не дозволити владі відкрито сприяти польському елементу, поліпшити правила про виборчі комісії з метою усунення виборчих шахрайств, створити верховний виборчий трибунал для розслідування зловживань, дотримуватися розумного співвідношення між податковою виборчою спроможністю, рівнем культури та іншими цензовими обставинами, які допускали громадян до виборів, а в розподілі мандатів визнати як найцінніший капітал індивідуальність людини, не пов'язувати питання про виборчу реформу зі справою розширення крайової автономії, зокрема, для Галичини, бо насправді це було б відданням українського народу на поталу його ворогів¹⁸.

Перебіг українсько-жидівської угоди 1907 р. з'ясував один з політичних провідників галицьких українців, депутат австрійського парламенту Кость Левицький (1859–1941). Зокрема він згадував:

...Нав'язано зносини з партією жидів-сіоністів, щоби відірвати переважну частку жидів від спільної акції з поляками. Ми поставили тоді жидам отверту альтернативу: союзник мого ворога – мій ворог, ворог мого союзника – мій союзник! Жиди-сіоністи рішилися піти з нами...¹⁹.

¹⁶ Я. Грицак, *Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільноти (1856–1886)*, Критика, Київ 2006, с. 344.

¹⁷ В. Жаботинський, *Євреї и русини*, „Еврейская мысль” 1906, № 1, с. 11.

¹⁸ Т. Цюцюра, *Боротьба українців у Віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (зокрема в роках 1905–1907)*, „Український історик”, Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен 1980, Ч. 1–4, с. 34.

¹⁹ І. Монолатій, *Політичні консенсуси як корелята взаємодії іношостей на імперському просторі: українсько-єврейський союз*, „Буковинський журнал”, Чернівці 2008, № 6, с. 137.

Однак українсько-жидівські вимоги прийняття справедливого виборчого закону зустріли потужну протидію польського політичного клубу, який здавна користувався великим впливом в Австро-Угорщині. Запроваджене у 1907 р. загальне виборче право хоча і ліквідувало попередні привілеї курії великих землевласників та торгівельно-промислових палат, але зберегло привілеї національності.

Розмежування виборчих округів було таким, що один депутат обирався від 40 тис. німецького населення, або від 52 тис. польського населення, або від 102 тис. – українського. В Галичині, наприклад, закон 1907 р. забезпечував перевагу поляків. Виборчі округи були сформовані таким чином, що 34 округи, де поляки були у більшості, обирали по одному депутату. Звісно, що ані жиди, ані українці не отримували тут свого представництва. У тих же округах, де українське населення складало більшість, мали обирати по два депутати. При цьому першому з них для перемоги необхідно було зібрати 51% голосів, в той час як у другому тільки 26%. Така система забезпечувала польській меншині можливість обирати своїх депутатів до Райхсрату²⁰. Під час виборів у 1907 р.²¹ польські партії провели у парламент 76 депутатів (15,75% від їх загальної кількості), українські партії – 27 депутатів (6,4%). З числа 106 депутатів, обраних до Райхсрату від Галичини у 1907 р., було 10 жидів. Але тільки троє з них пройшли як кандидати галицьких жидівських партій. Намагаючись отримати голоси жидівських виборців, «Польський клуб» висунув дев'ять жидівських кандидатів, з яких було обрано трьох. Кілька депутатів-жидів пройшло від Польської соціалістичної партії (ППС)²².

Обрані до Райхсрату сіоністи (троє від Галичини та один від Буковини) утворили у червні 1907 р. жидівську національну фракцію. Незважаючи на свою малочисельність, «Жидівський клуб» одразу ж набрав впливовості у загальноавстрійському масштабі. Це стало можливим за умов постійного протистояння слов'янських та німецько-романських фракцій на парламентському рівні. За результатами виборів слов'янські партії мали в австрійському парламенті 255 голосів, а німецько-романські – 257. У цій ситуації чотири голоси сіоністів набували в певних ситуаціях вирішального значення. Власна програма «Жидівського клубу» включала такі вимоги, як визнання жидівської національності та мови при переписах, необхідність

²⁰ І. Лисяк-Рудницький, *Історичні есе*, В двох томах / Упор. Я. Грицак, Т. І, Київ 1994, с. 440.

²¹ У травні 1907 р. в Ціслейтанії вперше відбулося загальне пряме рівне і таємне голосування на виборах в Райхсрат. Брати участь у виборах мали право усі чоловіки західної частини монархії віком від 24 років. Вибори проходили за мажоритарною системою в одномандатних округах. На підставі виборів 1907 р. вперше в тогочасній європейській парламентській практиці було створено «Жидівський клуб», який представляв інтереси послів-сіоністів Галичини і Буковини.

²² О. Жерноклеєв, *Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.)*, Івано-Франківськ 2006, с. 288, 289.

національної автономії, право заміни для жидів недільного відпочинку на суботній. У більшості загальних питань жидівські депутати виступали одноставно з українськими.

Оцінюючи взаємини жидів з українцями, В. Жаботинський у часописі „Украинский вестник” невдовзі після подій 1907 р. стверджував:

Значення цієї зміни оцінили – лише з різним почуттям – і українці, і поляки. Перші чудово зрозуміли, що в десятках мішаних округ, де лише жидівські голоси давали перевагу польській меншості, скінчилося шляхетське панування і тепер, шляхом угоди²³ з жидами, можна буде пропорційно поділити ці депутатські крісла. Саме тому український депутат д-р Романчук виступив у Райхсраті як переконаний оборонець жидівських вимог, – і в різних частинах Галичини українські збори ухвалили резолюції аналогічного сенсу²⁴.

Додамо ще й те, що виборча реформа 1907 р. була доволі обмеженою, оскільки нова виборча ординація стосувалася лише Райхсрату й не поширювалася на крайові сейми та органи місцевого самоврядування. Однак введення загального виборчого права до парламенту, попри усі вади закону, було прогресивним явищем. Під час наступних виборів, 1911 р. українцям вдалося зібрати 11,7% голосів, але депутатів вони провели тільки 29, тоді як поляки, мають 14,83% голосів, обрали 80 депутатів. Успіх польських кандидатів певною мірою був обумовлений ефективною взаємопідтримкою «Польського кола» та жидівських релігійних, особливо хасидських громад. У боротьбі з асиміляторами та ортодоксами сіоністи зазнали поразки. До Райхсрату було обрано 10 жидів, шість з яких належали до «Польського клубу», двоє – до ПСДП, один – до радикальних демократів, а один – був позапартійним²⁵.

Як бачимо, українсько-жидівський передвиборчий союз 1907 р. в Галичині наочно показав, що розбудоване політичне і публічне життя в Австро-Угорщині кінця ХІХ – початку ХХ ст. як такий собі громовідвід переводило частину етнічних конфліктів в легальну сферу, тим самим зменшуючи напруженість в етнічних і політичних взаєминах. Вибори 1907 р. на рівні Галичини змінили баланс сил у польсько-українсько-жидівському трикутнику, але їхня ефективність була мінімальною, що, зрештою, показали наступні парламентські вибори 1911 р.

Можна узагальнити, що досвід західноукраїнських земель транзитивного періоду підтверджує: політичний чинник та ідея боротьби за державність упосліджених етнонаціональних спільнот формували соціально-політичну складову їхніх національних ідентичностей. «Чужі» повсякчас були та й, зрештою, залишаються об'єктом прискіпливої уваги оточення, об'єднаного в єдине

²³ Вперше українсько-єврейський компроміс укладався під час виборів до Галицького сейму 1873 р.

²⁴ В. Жаботинський, *Вибрані статті з національного питання...*, с. 41, 42.

²⁵ О. Жерноклеєв, *Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині...*, с. 408, 410.

ціле спільними культурними символами. Дослідниця семіотичних та літературних структур Ю. Кристева риторично запитує:

Чи може «чужинець», який був «ворогом» у первісних суспільствах, зникнути у суспільствах модерних?». І, як відповідь, пропонує пригадати історію, коли «чужий», мислився, приймався або відкидався, але коли на обрії якоїсь релігії або моралі можна було ще мріяти про можливість суспільства без «чужих»²⁶.

В умовах доби націоналізмів функціональна роль «чужих» полягала не тільки в опосередкованому стимулюванні діючого повсякчас колективного несвідомого, але й слугувала імпульсом для протиставлення ідеалізованого «ми» стереотипізованому негативними якостями «вони». Відтак у багатьох європейських країнах кінця ХІХ – початку ХХ століть соціокультурне «не-я» перетворювало «чужих» у той об'єкт, доля якого мала вирішуватися волею інших суб'єктів політикуму – «своїх». Про них власне роман *Перехресні стежки* І. Франка і публіцистика С. Гольдельмана *Листи жидівського соціал-демократа про Україну*. Якщо взяти за парадигму судження, що інтертекстуальне прочитання – це дослідження глибокого контексту будь-якого акту текстуальності, яке йде кількома стежками асоціацій (що є, фактично, головним змістом тексту)²⁷, то можна висловити припущення, що роман І. Франка (1900), поза сумнівом, був відомий С. Гольдельману (1920-ті рр.), який, скориставшись сюжетом, вивів його на іншу смислову орбіту.

Іван Франко <i>Перехресні стежки</i> . Діялог бурмістра Рессельберга з лихварем Ваґманом	Соломон Гольдельман <i>Листи жидівського соціал-демократа про Україну</i> . Лист четвертий: <i>Українсько-жидівські відносини в Галичині</i>
<p>...Жиди звичайно асимілюються не з тими, хто ближче, але з тими, хто дужчий. У Німеччині вони німці... але чому в Чехії також німці? В Угорщині вони мадяри, в Галичині поляки, ... в Варшаві та в Києві вони москалі... Чому жиди не асимілюються з націями слабими, пригнобленими, скривдженими та вбогими? Чому нема жидів-словаків, жидів-русинів?.. (Іван Франко, <i>Перехресні стежки</i>..., с. 571–572).</p>	<p>...Хто знайомий хоч трохи зі становищем Жидів яко нації у старій Австрії, особливо у Галичині під орудою Поляків; хто пригадує, як там визнавалися цілих десять націй і навіть на пеперових грошах друковалась назва кредиток на десяти мовах, але крім одної – жидівської; хто пригадує недавнє минуле, коли в Галичині Поляки зараховували Жидів до себе, Німці в Буковині до себе, а Чехи в Богемії кликали їх до себе; хто пригадує, як заборонялось тим Жидам – Жидами, себе числити; хто пригадує, скільки мук і бійок витримали жидівські студенти львівського університету за намір реєструватися як Жиди, чи там заявляти рідною мовою – жидівську, чи як поводитись влада з жидівськими народніми масами в</p>

²⁶ Ю. Кристева, *Самі собі чужі* / Пер. з франц, Київ 2004, с. 7.

²⁷ Д. Кліпінгер, *Інтертекстуальність*, [у:] *Енциклопедія постмодернізму*, Ред. Ч. Е. Вінвіст, В. Е. Тейлор, Київ 2003, с. 172.

	<p>часи переписів населення, коли їх з примусу записували чи то до Поляків (за що на них обурювались Українці), чи до Німців (за що їх ненавиділи Чехи)... (Соломон Гольдельман, Листи жидівського соціал-демократа про Україну: Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за часів революції, Відень: Жидівське видавництво «Гаймон» на Україні 1921, с. 27).</p>
<p>...Оті розрухи на Україні показали мені, що, працюючи над висанням і зруйнуванням руського народу, ми, жиди, робимо так, як той циган, що, сидючи на дубовій гілляці, сам підрубав ту гілляку. Живучи на руській землі, ми громадимо над своїми головами пожежу руської ненависті. Навіть пориваючись до асиміляції, ми асимілюємося тільки з тими, що душать і висисають отих русинів, і тим іще збільшуємо тягар, що пригнітає їх. І забуваємо, що на руській землі живе нині більша половина всього жидівського племені і що громаджена століттями ненависть може вибухнути таким полум'ям, прийняти такі форми, що наші протектори, поляки та москалі, не зможуть допомогти нам нічого. І мені видавалося конечним почати і до руського берега від нас будувати міст, почати робити хоч децю таке, аби ті русини могли не самим лихом споминати нас. Я знаю, коли вони рушаються потроха, дійдуть до деякої сили, то і з жидів чимраз більше буде прихилитися до них. Але, по-моєму, важно допомогти їм тепер, коли вони ще слабкі, коли ще гнуться і не можуть випростуватись. ... (Іван Франко, Перехресні стежки..., с. 573–574).</p>	<p>...Антиукраїнська політика Поляків з одного боку, і їх антисемітська робота з другого, мимоволі зближує національні елементи Українців і Жидів, головне – кола народні, демократичні. Кола буржуазні та поміщичі серед Жидів, (останніх тут досить значний відсоток) навпаки заховали до цього часу свою польськість, але ці кола разом з тим належать до асиміляційних верств жидівства, вплив яких з розвитком національного, сіоністичного і соціалістичного руху все зменшується. ... (Соломон Гольдельман, Листи жидівського соціал-демократа про Україну..., с. 27).</p> <p>...українська національна інтелігенція в Галичині: бувші послы до райхсрату і галицького сойму, адвокати і попи, не можуть звільнитися до цього часу від почуття поваги і страху поневоленних до бувших панів, хоч обставини рішуче змінилися, і недавні раби стали панам самим собі, на власній землі, так само, а може ще в більшій мірі, заховують жидівські громадські діячі тут почуття страху у повернення Поляків, поваги до цих людей, що століттями тримали місцеву людність під своєю панською волею, почуття непевності в тривалості української влади, що, знову, базується на нерішучій і не досить упевненій позиції самої української влади відносно Польщі, відносно Антанти, відносно боротьби за Львів та ин. ... (Соломон Гольдельман, Листи жидівського соціал-демократа про Україну..., с. 27).</p> <p>...В Галичині немає господарчих підстав для жидівсько-української ворожнечі. Не було до останніх часів також підстав політичних. Навпаки, був спільний ворожий польський фронт, себто, підстава для політичної жидівсько-української кооперації. ... (Соломон Гольдельман, Листи жидівського соціал-демократа про Україну..., с. 29).</p>

Як видно з наведених уривків, С. Гольдельман, по-своєму, творчо, передусім з позицій жидівського автора, якому йшлося про т.зв. панівну культуру, або культуру панівної нації, зосібна в Галичині (спочатку німецьку, а потім – польську). Тексти двох авторів показують, що міжетнічна взаємодія окремих етнічних тандемів (українці / жида, українці / поляки, поляки / жида та ін.) мала індивідуальний і колективний вимір – була комплексом рефлексивних уявлень окремої особи або ж певної групи осіб за соціальною, релігійною, етнічною, расовою, професійною, статевою чи іншими ознаками. Істотним чинником для життєдіяльності етнонаціональних спільнот та груп Галичини була територія, яка була середовищем їхньої взаємодії і водночас середовищем впливу на процеси міжетнічної взаємодії, відчайдушної боротьби за дефіцитні ресурси (передусім, землю).

Цікаво, що текст С. Гольдельмана показує інший вимір проблеми: в ідеологічному сенсі жидівство розглядалося пост-австрійськими режимами (зокрема польським) як такий собі колоніальний політичний спадок, який, на думку етнічних лідерів, треба було всіляко поборювати або принаймні замовчувати. Тому-то взаємодії творилися спільнотами і групами, а зазвичай і одиницями, яких в нових геополітичних і суспільно-історичних умовах намагалися витіснити на маргінес повсякденного життя, передусім жидів, а відтак німців та австрійців – які на постімперському просторі стали акторами другого плану. І, насамкінець, майже усі творці міжетнічної взаємодії стали згодом політичними втікачами з Галичини і Буковини в нові, часто недоброзичливі, країни Центрально-Східної Європи, які їх абсолютно не толерували як собі рівних, або майже рівних.

Порівняння ідей і сюжетів текстів І. Франка і С. Гольдельмана про «своїх» і «чужих» зайвий раз свідчить: приклад взаємного дистанціювання етнонаціональних спільнот в Галичині можна чітко окреслити як «Разом, але майже окремо» – враховуючи дещо інший конструкт постмодерністського обігравання вислову з ухвали Верховного суду США в справі Плессі проти Фергюсона 1896 р.: «рівність нарізно».

У цьому випадку інтертекстуальність Франко↔Гольдельман засвідчує важливий розрив із попередніми текстами про міжетнічні відносини в Галичині як автономної сутності, відокремленої від ідеології та історії. Інтертекстуальне читання І. Франка і С. Гольдельмана перетинає міждисциплінарні кордони і кидає виклик уявній самості жанру, показуючи, що ці два тексти та ідеї черпалися зі схожих ідеологічних джерел, незважаючи на чітке конфесійне розмежування на лінії *християнин – юдей*, або на етнічних засадах *українець – жид*.

THE PROBLEMS OF ETHNICAL RELATIONS IN GALICIA
OF THE END OF XIX–XX CENTURIES (ON THE EXAMPLE
OF *PEREKHRESNI STEZHKY* BY FRANKO
AND *LYSTY ZHYDIWSKOHO SOCIAL-DEMOKRATA PRO UKRAJINU*
BY GOLDELMAN)

Ivan Monolati

Summary. The article analyses the peculiarities of Judeo-Christian ambivalence in ‘late Austrian’ Galicia, on the basis of the ideas of the Ukrainian, Iwan Franko included in his novel called ‘*Perekhresni stezky*’ (1900) and in the memoirs of Salomon Goldelman, Jewish politician and social worker, called ‘*Lysty žydywskoho social-demokrata pro Ukrajinu*’ (1920). It was found that Franko/Goldelman intertextuality indicates considerable discrepancies as compared with the previous texts concerning international relations in Galicia as autonomous bonds, separated from ideology and history. The intertextual interpretation of Franko and Goldelman emphasizes the cross-disciplinary character and independence of the genre, indicating that both texts and ideas derived from similar ideological backgrounds, regardless of the religious division into Christians and Jews as well as ethnic differences between Ukrainians and Jews.

Key words: intertextuality, Franko, Goldelman

Резюме. У статті досліджуються особливості юдео-християнської амбівалентності в «пізноавстрійській» Галичині, для вивчення якої принциповими є ідеї українця Івана Франка, викладені у романі *Перехресні стежки* (1900) і мемуари єврейського політичного і громадського діяча Соломона Гольдельмана *Листи жидівського соціал-демократа про Україну* (1920-ті рр.) Встановлено, що інтертекстуальність Франко/Гольдельман засвідчує важливий розрив із попередніми текстами про міжетнічні відносини в Галичині як автономної сутності, відокремленої від ідеології та історії. Інтертекстуальне читання І. Франка і С. Гольдельмана перетинає міждисциплінарні кордони і кидає виклик уявній самості жанру, показуючи, що ці два тексти та ідеї черпалися зі схожих ідеологічних джерел, незважаючи на чітке конфесійне розмежування на лінії християнин/юдей, або на етнічних засадах українець/жид.

Ключові слова: інтертекстуальність, Франко, Гольдельман